

PROF. DR ZOFIA PODKOWIŃSKA

Dnia 10 lutego 1975 r. zmarła w Warszawie Doktor Zofia Podkowińska, emerytowany profesor w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN.

Prof. Podkowińska urodziła się w Warszawie dnia 17 maja 1894 r. Okres pierwszej wojny światowej przeżyła wraz z rodziną w Rosji. Tam, w 1918 r., użyła maturę w polskim gimnazjum im. Zofii Różyckiej. W tym czasie zetknęła się ona z naukową literaturą archeologiczną, co spowodowało zainteresowanie prahistorią. Do wybrania tego kierunku studiów przyczyniła się też atmosfera w domu, gdyż Jej ojciec, z zawodu lekarz, wykazywał żywe zainteresowania antropologią.

Po powrocie do kraju pracowała początkowo jako pomocnica bibliotekarki, a potem jako kierowniczka Biblioteki Powszechnej m. st. Warszawy. Następnie zatrudniona była w głównym urzędzie statystycznym. W 1918 r. zapisała się na studia na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Był to okres kształtowania się archeologii w niepodległej Polsce. Została też wówczas utworzona katedra archeologii przedhistorycznej; lecz dopiero w 1920 r. rozpoczęto zajęcia archeologii pod kierunkiem wówczas docenta W. Antoniewicza. Studentów było niewielu, przy czym tylko Z. Podkowińska wybrała jako główny przedmiot studiów archeologię. W tym czasie kładli podwaliny pod współczesną archeologię Polski m. in. L. Sawicki i S. Krukowski. Pod ich koleżeńskim kierunkiem Z. Podkowińska zdobywała praktyczną wiedzę terenową. Z początku były to wyjazdy na wydmy podwarszawskie, później także badania wykopaliskowe. Wyjeżdżała też w teren na wycieczki naukowe organizowane przez prof. W. Antoniewicza.

Od 1922 r. była demonstratorką przy Katedrze Archeologii Przedhistorycznej, a w 1924 r. została młodszą asystentką. W czerwcu 1927 r. ukończyła Uniwersytet z tytułem doktora filozofii na podstawie pracy pt. „Starsza i młodsza ceramika wstęgowa w Polsce”, uzyskując stanowisko asystentki.

Od początku badań terenowych Z. Podkowińska poświęcała szczególną uwagę metodyce eksploracji obiektów; zaszczepił Jej to skrupulatny w badaniach L. Sawicki. Toteż gdy prowadziła po raz pierwszy wykopaliska w Jurkowicach, w ówczesnym powiecie opatowskim, zastosowała metodę pozwalającą na uzyskiwanie profili obiektów; warto to podkreślić, gdyż metoda ta nie była wówczas jeszcze stosowana przez wielu wybitnych archeologów tego czasu. Większe samodzielne badania wykopaliskowe przeprowadziła Z. Podkowińska w 1929 r. w Opatowie k. Sandomierza.

W 1932 r., podczas opracowywania zagadnień neolitu polskiego, otrzymała z Funduszu Kultury Narodowej stypendium na wyjazd za granicę. Pracowała wówczas w muzeach Czechosłowacji, Austrii i Niemiec. Uwieńczeniem tych studiów było w 1938 r. złożenie do druku pracy „Kultura ceramiki wstęgowej w Polsce”; miała to być praca habilitacyjna. Niestety, opracowanie przepadło wskutek działań wojennych oraz pożaru drukarni w 1939 r. i mieszkania w 1944 r.

W latach trzydziestych Z. Podkowińska zetknęła się bliżej z działalnością Komunistycznej Partii Polski, z którą sympatyzowała, biorąc m. in. udział w tajnych zebraniach dyskusyjnych. Podobnie, jak w poczynaniach archeologicznych i tu zaważyła przyjaźń z Ireną i Ludwikiem Sawickimi, których działalność polityczna miała miejsce głównie na Żoliborzu, w kolonii mieszkaniowej postępowej Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej, do której należeli wszyscy troje.

Na ostatnie lata przed wojną przypadają prowadzone przez Z. Podkowińską prace wykopaliskowe w Strzyżowie nad Bugiem, których wynikiem było odkrycie interesujących materiałów; zaważyły one na wyróżnieniu lokalnej kultury zwanej strzyżowską, datowanej na wczesną epokę brązu.

W okresie drugiej wojny, gdy zbiory Państwowego Muzeum Archeologicznego przeniesiono z Łazienek do gmachu Muzeum Narodowego, została od 1939 r. zaangażowana przez ówczesnego dyrektora dra K. Jażdżewskiego do porządkowania tych zbiorów. Z chwilą, gdy władze niemieckie kazały połączyć wszystkie warszawskie zbiory prahistoryczne, została zatrudniona w 1941 r. jako asystentka naukowa. Na stanowisku tym pracowała do okresu powstania warszawskiego. Ofiarna praca archeologów warszawskich, w tym również Z. Podkowińskiej, przyczyniła się do ocalenia w czasie pierwszych bombardowań zbiorów Zakładu Archeologii Przedhistorycznej U. W. i Muzeum Archeologicznego, a później do ukrycia cenniejszych zabytków w obawie przed wywiezieniem ich przez Niemców.

Profesor Podkowińska nie ograniczała się wtedy jedynie do działalności muzealnej. Od 1942 r. wraz z innymi osobami brała czynny udział w akcji mającej na celu udzielanie pomocy walczącym oddziałom Gwardii, a potem Armii Ludowej, przede wszystkim oddziałowi im. Narbutta. Jednocześnie brała udział w akcji pomocy rodzinom żydowskim prześladowanym przez Niemców. W 1944 r., po powstaniu warszawskim, została wywieziona do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, a stąd do filii tego obozu w „Königsberg in Neumark” (dzisiejsze Chojny), gdzie przebywała do lutego 1945 r. Po zajęciu obozu przez wojska radzieckie powróciła do Warszawy. Skutki pobytu w obozie odczuwała do końca życia.

W 1945 r. została mianowana przez Ministerstwo Kultury i Sztuki kustoszem w Państwowym Muzeum Archeologicznym, zaś w 1947 r. otrzymała w tymże muzeum stanowisko kierownika działu młodszej epoki kamiennej. W okresie powojennym brała czynny udział w układaniu programów szkolnych działu historii w Ministerstwie Oświaty. W tym czasie napisała pierwszy podręcznik z prahistorii dla nauczycieli szkół podstawowych. Była to książka „Człowiek przedhistoryczny na ziemiach polskich”, służąca do nauki prahistorii także uczniom szkół średnich. W 1951 r. została zaproszona przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego do prowadzenia zajęć w studium Historii Kultury Materialnej w Uniwersytecie Warszawskim, gdzie wykładała zagadnienia archeologii Europy i Polski.

Wiosną w 1946 r. wstąpiła do Polskiej Partii Robotniczej.

W 1954 r. otrzymała stanowisko kierownika Pracowni Neolitu w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN. W tym czasie uzyskała tytuł profesora nadzwyczajnego. Ważność nowo utworzonej placówki była zaznaczona na Pierwszej Sesji Archeologicznej IHKM PAN w 1955 r., kiedy to Prof. Podkowińska przedstawiła referat poświęcony rozwojowi badań nad młodszą epoką kamienia w Polsce w okresie powojennym. W Pracowni Neolitu skupiła grono uczniów, którzy opracowali pod Jej kierunkiem m. in. materiały z dwóch wielkich stanowisk w Polsce: Złotej i Ćmielowa. Godzi się podkreślić, że prawie wszystkie materiały znajdujące się pod opieką Prof. Podkowińskiej ofiarowała Ona do opracowania swoim uczniom i kolegom z innych placówek.

W okresie pracy w Instytucie Historii Kultury Materialnej swoją działalność naukową skupiła przede wszystkim nad badaniami dziejów Wyżyny Sandomierskiej i Małopolski w młodszej epoce kamiennej i wczesnej epoce brązu. Prowadziła też wówczas działalność w terenie bardziej ożywioną niż w czasach przedwojennych. Do ważniejszych osiągnięć należały prowadzone od 1947 r. przez wiele lat prace wykopaliskowe w osadzie kultury pucharów lejkowatych w Ćmielowie. Prof. Podkowińska ogłosiła szereg cennych prac poświęconych tych badaniom. Inne jej publikacje z tych lat dotyczą Złotej.

Lata działalności w Instytucie Historii Kultury Materialnej były pomnożeniem ilości badaczy zajmujących się młodszą epoką kamienną. Miała w tym także zasługi Prof. Podkowińska, gdyż wiele wysiłków poświęciła kształceniu młodej kadry w Pracowni, później przekształconej w Zakład Neolitu. Była wieloletnim członkiem Rady Naukowej Instytutu. Za wybitną działalność zawodową i społeczną została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi i Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego. Dała się poznać jako człowiek niezłomnego charakteru i wielkiej skromności.

W 1964 r. Prof. Podkowińska przeszła na emeryturę. Nie oznaczało to zerwania z prahistorią. Nadal pracowała nad materiałami wykopaliskowymi zebranymi w dawnych latach, kontaktowała się z uczniami i przyjaciółmi, i z wielkim zainteresowaniem śledziła rozwój archeologii polskiej. Z chwilą Jej śmierci nauką poniosła dużą stratę.